

Teller Ede olyan tudós, akinek tevékenysége befolyásolta századunk történelmét. A szintén szellemóriás Wigner Jenő így nyilatkozott róla: „Teller Ede a legeredetibb gondolkodású ember mindazok közül, akikkel valaha is találkoztam — és ez sokat jelent, ha figyelembe veszik, hogy Einsteint is ismertem.”

TELLER EDE

atomkutatás területén kifejtett világraszóló teljesítménye
és etikai magatartása
MAGYAR ÖRÖKSÉG

Teller Ede 1908-ban született Teller Miksa budapesti ügyvéd és Deutsch Ilona felvidéki bankárleány gyermekeként. Az első négy osztályt a Mellinger-féle magániskolában végezte, ahol rendkívüli szellemi képességeivel és nem túl jó magaviseletével tűnt ki társai közül, majd a nagyhírű Trefort utcai Mintagimnáziumban tanult. A Teller család barátja, Klug Lipót matematikaprofesszor már korán megállapította, hogy a Teller gyerek akkora tehetség, amilyen csak egy, esetleg kettő születik egy században. (A későbbi események igazolták, hogy Klug professzor rászolgált a nevére [Klug = okos — *a Szerka*].)

Egyetemi tanulmányait a budapesti tudományegyetemen kezdte meg, ahol a felvételi vizsgán, amelyet a matematika nemzetközi hírű mestere, Fejér Lipót vezetett, matematikából és fizikából is első helyen végzett. Apja tanácsára azonban hamarosan Karlsruheba ment vegyészetet tanulni, de indulása előtt még megnyerte az Eötvös-versenyt. Később Münchenben Sommerfeld, majd Lipcsében Heisenberg tanítványa volt.

Az első világháború utáni tudományos világ Mekkája Németország volt. Ritkán fordult elő az az emberiség kultúrtörténetében, hogy egy időben olyan sok kiemelkedő tehetség gyűljön össze tanárként ill. diákként, mint akkoriban a német egyetemeken. Ez volt a természettudományok aranykora.

Európa fasizálódásának hatására a Németországban tevékenykedő tudósok egy része, köztük Teller Ede is, az USA-ba vándorolt ki, ahol többek között azon dolgoztak, hogy nemzetközi összefogással megfékezzék a Németországban tomboló „ordas eszmék” átokfutását.

Teller 1941-ben ezért csatlakozott a Manhattan-programhoz, amelynek célja az volt, hogy az USA-nak korábban legyen atomfegyvere, mint a náci Németországnak. Németország kapitulációja után — Wignerrel és Szilárddal együtt — ellenezte a atombomba emberek elleni bevetését. Truman elnök és Eisenhower tábornok a tudósok tiltakozása ellenére két bombát dobott Japánra. Az elmúlt fél évszázad tudatos történelemhamisítása eredményeképpen a bomba ledobását eldöntő politikusok és tábornokok hőssé avansáltak, köztéri szobrok formájában, barátságos mosollyal fogadják a megtévesztett utókor tisztelgését, miközben az erkölcsi felelősséget a bomba bevetését kategorikusan ellenző, de döntési jogkörrel egyáltalán

nem rendelkező tudósok nyakába igyekeztek varni — nem kis sikerrel.

A vörös színű diktatúrát Teller éppúgy gyűlölte, mint a barnát. Az orosz politikusok egyetlen szavát sem hitte el. Tudósként meg volt győződve arról, hogy a II. világháború után rohamléptekkel milita- rizálódó Szovjetunió képes lesz hidrogénbombát gyártani. Ezért élharcosa és vezetője lett az amerikai hidrogénbomba programnak. Ez a program megosztotta az amerikai tudóstársadalmat, és Tellert több korábbi barátjától is elidegenítette.

Az utóbbi években nyilvánosságra került dokumentumok, amelyek szerint a szovjeteknek korábban sikerült a hidrogénbombát előállítani, mint az amerikaiaknak, utólag igazolják Teller aggodalmát és álláspontjának helyességét.

A nyolcvanas évek elején Teller kezdeményezésére indult be az SDI védelmi program, amely pusztító támadó fegyverek helyett egy intelligens védelmi rendszer kifejlesztését célozta meg. A rendszer sosem épült ki, de a Szovjetuniót olyan költséges technológiai versenyfutásba hajszolta, amelyben a kommunizmus gazdaságilag kifulladt, és egy puska lövés nélkül térdre rogyott.

Teller Edét sokan tisztelik, sokan gyűlölik, de személyével szemben senki sem marad közömbös. Ez nem véletlen. Egy olyan szellemóriás, akit a természet ragyogó szónoki tehetséggel, szókimondással, makacssággal és heveskedő természettel áldott — vagy vert — meg, törvényszerűen megosztja a közvéleményt. Teller Ede ideális célpontja lett egy mesterségesen szított hisztériának, amelynek célja a hidegháború és a vietnami háború igazi felelőseinek szerezzenmosdatása volt.

A felelősök, a politikusok és a tábornokok magukat hősként ünnepeltették, egymást kitüntetésekkel halmozták el, sugárutakat, repülőtereket, diadalíveket neveztek el önmagukról, arcképeiket pénzekre verették. A vietnami háború borzalmaitól megcsömörlött amerikai nép elé bűnbakként pedig Tellert állították, hogy a társadalom a rossz lelkiismeretéből származó rosszindulatot rajta vezesse le.

Teller Ede nevét a kommunista országokban sokáig az ördög szinonimájaként használták. Ismerve a kor értékítéleteinek torzulásait, a kifejezés ma már magasztalásnak tekinthető. A kommunisták ellenszenvé csak akkor enyhült — átmenetileg — Tellerrel szemben, amikor kiderült, hogy Teller és Kennedy viszonya minden, csak nem barátságos.

Teller Ede spektroszkópai, molekula- és magfizikai munkái a fizika maradandó becsű eredményei közé tartoznak. Intellektuális zsenialitását még vetélytársai sem kérdőjelezték meg. Ha kutatásainak nem lett volna katonai vonatkozása is, aligha kerülheti el a Nobel-díjat.

Teller Ede, aki a világ sok egyetemén tanult és tanított, három országhoz kötődik: Magyarországhoz, az Egyesült Államokhoz és Izraelhez. Mindhármat egyformán hazájának tekinti.

Tizennyolc éves koráig Budapesten élt. Feleségét, Harkányi Micit kamaszkorában, Budapesten ismerte meg. Szoros kollegiális barátság fűzte a kor magyar származású fizikusaihoz, Neumann Jánoshoz, Szilárd Leóhoz vagy Wigner Jenőhöz. A Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja, az Eötvös Loránd Fizikai Társulat tiszteletbeli tagja, a Budapesti Műszaki Egyetem és a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem díszdoktora.

Több évtizedes amerikai tartózkodása sem koptatta meg ízes magyar beszédét, és nem változtatta meg félreismerhetetlenül magyaros akcentusú angol kiejtését.

A rendszerváltás óta gyakran járt itthon. Magyarországhoz való érzelmi kötődése kétségtelen. „Hazajöttem” — ezekkel a szavakkal kezdte beszédét 1990-ben a Magyar

Tudományos Akadémia közgyűlésén a tiszteletbeli tagságról tanúskodó oklevél átvételekor.

Nagyszerű tudományos előadásából sugárzott az emberiség szép jövőjébe vetett hite. Magyarországot a műszaki és tudományos fejlesztések lendületes gyorsítására biztatta.

Teller Ede olyan tudós, akinek tevékenysége befolyásolta századunk történelmét. A szintén szellemóriás Wigner Jenő így nyilatkozott róla: „Teller Ede a legeredetibb gondolkodású ember mindazok közül, akikkel valaha is találkoztam — és ez sokat jelent, ha figyelembe vesszük, hogy Einsteint is ismertem.”

Higgyünk Wignernek!

Bor Zsolt

TELLER Ede (Edward) fizikus (Budapest, 1908). Felsőfokú tanulmányait a karlsruhei Műszaki Főiskolán, a müncheni és lipcsei egyetemen végezte.

1921—31-ben a lipcsei, 1931—33-ban a göttingeni, 1934-ben a koppenhágai, 1934-35-ben a londoni egyetemen kutató és előadó. 1935—41-ben a George Washington, 1941—42-ben a Columbia, 1946-52-ig chicagói egyetem fizikaprofesszora. 1949-52-ig a Los Alamosi Tudományos Laboratórium igazgatóhelyettese és fizikaprofesszora. 1952-53-ban a kaliforniai egyetem Sugárzási Laboratórium igazgatóhelyettese, 1958-60-ig igazgatója. 1953-75 között a kaliforniai egyetem fizikaprofesszora. 1963-66-ig a Hoover Intézet főmunkatársa.

Elsők között tanulmányozta a termonukleáris reakciókat, jelentős szerepe volt az amerikai hidrogénbomba elkészítésében. Többatomos molekulák szinképeivel és az atommaggal foglalkozik. 1991-től a Budapesti Műszaki Egyetem, 1966-tól a Kossuth Lajos Tudományegyetem tiszteletbeli doktora. 1990-től az MTA tagja.

Kitüntetései: Josph Priestley Emlékdíj (1957), Albert Einstein-díj (1958), Enrico Fermi- díj (1962), Robins-díj (1963), Harvey-díj (1975), Sylvanus Thayer-díj (1986), Magyarokért Emlékérem (1993).